

Сітніков А.Ю.

Горлівський інститут іноземних мов Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

ПРОФСПІЛКОВЕ МАЙНО В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА УПРАВЛІННЯ (1990–2000 РР.)

У статті розглянуто питання збереження та управління майном українських професійних спілок в умовах політичних трансформацій 1990–2000 років. Автор досліджує обставини, за яких профспілки, колись наймасовіша громадська організація, поступово втрачали свій численний майновий фонд, який забезпечував їх безбідне існування впродовж всієї радянської доби та міг стати матеріальною основою для діяльності в нових реаліях. Але в часи трансформаційних перетворень питання ефективності управління та збереження майна залежало не тільки від дій профспілкового керівництва, але й від держави. Висувається припущення, що спроби націоналізації профспілкового майна, зволікання з ухваленням оновленої законодавчої бази для діяльності професійних спілок були частиною державної політики, спрямованої на обмеження потенційно загрозливих для політичної влади широких компетенцій та впливу тред-юніонів. Особливу увагу зосереджено на надзвичайно цінних профспілкових санаторно-курортних та туристичних закладах у Криму, відчуження яких перебувало в площині політичних та економічних інтересів як центральної, так і місцевої влади півострову. Робиться спроба довести, що трансформація та зміни в управлінській структурі всередині професійних спілок теж не сприяли належному збереженню майнових активів, а деякі рішення щодо продажу збиткових об'єктів виявилися передчасними та необґрунтованими. Автор припускає, що це зумовлено відсутністю чіткої правової бази та контрольних механізмів, що унеможливило ефективне управління активами. Спираючись на наявну статистику в дослідженні аргументовано доводиться, що в перші роки української Незалежності розпочався масштабний процес втрати профспілкової власності, економічні та політичні наслідки якого заклали основу для подальшого ослаблення та стагнації профспілкового руху в країні.

Ключові слова: професійні спілки, майно, санаторно-курортні заклади, політична влада, Федерація профспілок України.

Постановка проблеми. Професійні спілки в Україні сьогодні не мають значного впливу на суспільно-політичні процеси, що важко співвіднести з їхньою стартовою позицією на початку 90-х років минулого століття. Тоді членами профспілок були 96,9% усіх працюючих у країні, а від радянської доби їм залишилася не лише міцна організаційна структура, а й потужна матеріальна база. На нашу думку, саме втрата ними значної частини власності в умовах політичної трансформації перших років незалежності України могла стати ключовим фактором ослаблення профспілок. Відсутність належної матеріальної бази наперед визначила функціональну та політичну слабкість тред-юніонів. Саме тому розгляд проблеми збереження та управління профспілковим майном у трансформаційний період 1990-х років видається актуальним і важливим у контексті дослідження історії профспілкового руху в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність та розвиток профспілкового руху в перші роки незалежності України привернули значну увагу українських дослідників. Досить докладно, на основі великої кількості внутрішніх документів, висвітлюється діяльність Федерації профспілок України в роботах Г. Добровольської (Стоян) «Професійні спілки України (1992–1997 рр.)» [26] та «Професійні спілки України (1997–2002 рр.)» [3]. Становлення професійних спілок в перші роки української незалежності у регіональному вимірі, зокрема на Одещині, досліджена в дисертації К. Женгал «Діяльність профспілок Одеської області в умовах незалежності України (1991–2002 рр.)» [7]. Ґрунтовне джерелознавче дослідження з історії профспілкового руху в незалежній Україні представлено в роботі Я. Бондарчука «Документи профспілок як джерело з історії профспілкового руху в неза-

лежній Україні» [1]. Питання адаптації міжнародного досвіду до українських реалій, зокрема у профспілковій діяльності, висвітлені в монографії А. Колота «Соціально-трудова відносина: теорія і практика регулювання» [9]. Правові основи участі українських профспілок у політичному процесі аналізуються в статті О. Тупиці [27]. Т. Ляшенко у своїй роботі досліджує проблему політичної заангажованості діяльності українських профспілок [11]. Натомість у статті О. Корнієвського зроблено спробу встановити взаємозв'язок труднощів розвитку профспілкового руху із соціальними трансформаціями українського суспільства [10]. Таким чином, навіть короткий огляд історіографії профспілкового руху засвідчує про наявність значної кількості недосліджених лакун, що й дає нам підставу для подальшого дослідження проблеми.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є всебічний історичний аналіз дій і рішень українських професійних спілок та держави в царині управління та збереження профспілкового майна в умовах політичних трансформацій 1990–2000 років, а також визначення причин суттєвих втрат такої власності.

Для досягнення поставленої мети варто вирішити ряд завдань: систематизувати та класифікувати майно українських професійних спілок в обраний період, простежити ключові дії, рішення та нормативно-правові документи профспілок та державної влади щодо нього та встановити взаємозв'язок між відповідними діями та поступовою втратою профспілками права власності на значну частину свого майна.

Виклад основного матеріалу варто почати з окреслення кількісної та якісної характеристики власності українських профспілок в перші роки Незалежності. Річ у тім, що радянські професійні спілки, продукт тоталітарного режиму, в цей період проходили складний процес трансформації та пошуку своєї ролі в українському суспільстві в умовах становлення демократії, маючи при цьому у своєму розпорядженні не тільки наявну організаційну структуру, але й численне майно. Це першочергово стосується Федерації незалежних профспілок України (ФНПУ), а після зміни назви у 1992 році Федерації профспілок України (ФПУ), яка утворилася на основі Укрпрофради та була наймасовішою профспілкою та громадською організацією загалом.

Оскільки мова йде про значну кількість різнопрофільних об'єктів по всій території країни, то можемо стверджувати про істотний вплив майнового питання на трансформаційний процес. Для

кращого розуміння структури та характеру майна, яким володіли профспілки у період політичних трансформацій, пропонуємо послугуватися запропонованим Конгресом ФПУ у 1993 році поділом профспілкового майна на три рівні та класифікацією об'єктів, що до них входили (Таблиця 1). Найвищий рівень це загальнопрофспілкове майно, яке охоплювало ключові активи, що перебували у власності та централізованому управлінні ФПУ та мали загальнонаціональне значення. До нього належали великі санаторії, пансіонати, туристично-екскурсійні підприємства й фізкультурно-спортивні споруди, такі як Міжнародний центр культури та мистецтв профспілок України у Києві, учбово-методичні центри, друкарня. Ці об'єкти забезпечували стратегічну базу для діяльності профспілок у багатьох сферах, зокрема оздоровлення, культурних та освітніх програмах. Наступним рівнем було майно галузевих профспілок, яке належало до активів, що обслуговували потреби конкретних галузей. Це були санаторії-профілакторії, оздоровчі табори, бази відпочинку та інші профільні об'єкти, призначені для працівників конкретних сфер економіки. На місцевому рівні володіння та управління перебувало майно регіональних об'єднань профспілок, підпорядковане обласним структурам, яке мало локальний характер і включало будинки спілок, спортивні заклади, культурні установи (будинки культури, клуби, бібліотеки), що слугували для проведення місцевих зібрань, культурних заходів і навчання профспілкових активістів.

Розглянемо більш детально санаторно-курортні об'єкти профспілок, які на нашу думку були одними з найцінніших активів, та перебували на рівні загальнопрофспілкового майна у власності ФПУ. Тут варто спочатку звернутися до радянського періоду історії профспілок, щоб зрозуміти як вони отримали у власність доволі нетипові, як для громадської організації, об'єкти, а разом з ними й повноваження з організації оздоровлення трудівників. Річ у тім, що на тлі загальної лібералізації періоду «відлиги» радянська влада у 1960 році вирішила передати санаторно-курортні заклади у власність профспілок. Це було зроблено, як заявлялося, для «подальшого покращення організації відпочинку та санаторного обслуговування трудівників та збільшення ролі профспілок в цій важливій справі» [12]. Дослідник цього періоду історії радянських професійних спілок В. М. Докашенко пояснює такий процес так: «Все відчутніше одержавлюючись, вони продовжували виконувати функцію маскування природи тоталі-

Таблиця 1

Загальнопрофспілкове майно	Майно галузевих профспілок	Майно регіональних, обласних профоб'єднань
Санаторно-курортні заклади, підприємства та об'єднання пов'язані з ними	Санаторно-курортні заклади, підприємства та об'єднання пов'язані з ними	Будинки спілок
Туристично-екскурсійні підприємства, об'єднання та установи	Санаторії-профілакторії	Учбово-методичні центри
Фізкультурно-спортивні споруди, заклади та установи;	Оздоровчі табори, бази відпочинку, центри здоров'я	Спортивні заклади
Учбово-спортивна хокейна база «Сокіл»	Будинки культури, клуби, бібліотеки та інші культурно-освітні заклади	Бази відпочинку
Міжнародний центр культури і мистецтв профспілок України у м. Київ	Фізкультурно-спортивні споруди, спортивні клуби	Жилі будинки
Друкарня ФП України		
Учбово-методичний центр профспілок		
Філіал соціально-економічного інституту Академії праці та соціальних відносин		
Інститут «Укркурортпроект»		
Український інститут туризму		
Підприємство «Укрпрофпостач»		
Комплекс будівельних організацій «Укрпрофбуд»;		
Акціонерне товариство «Старт»		
Недобудована фабрика верхнього спортивного трикотажу у м. Новояворівськ		
Будинок спілок ФПУ		

тарного режиму, а розвиваючи мережу санаторно-курортних установ, створювали ілюзію можливостей його подальшої гуманізації» [5, с. 136]. Не заглиблюючись в причини, зафіксуємо важливий для нашого дослідження результат: Укрпроф-раді було передано 73 санаторії на 23586 ліжок, 92 будинки відпочинку на 20997 ліжок, 8 санаторних пансіонатів на 1510 ліжок, курортні поліклініки та об'єкти, що будуються [21]. Отже, професійні спілки Української РСР отримали у власність наявну на 1960 рік розгалужену мережу оздоровчих закладів, яка продовжувала розширюватись.

Після краху тоталітарного режиму українські профспілки, звільнившись від партійного контролю, продовжували керувати широкою мережею санаторно-курортних установ, яка значно збільшилася порівняно з 1960 роком. Так, станом на січень 1992 року, мережа включала 327 майнових об'єктів, об'єднаних у 17 регіональних структур. Найбільша кількість об'єктів перебувала в складі Одеського об'єднання – 45, зокрема великі санаторії імені Пирогова, імені Леніна, «Україна», водогрязелікарня «Куяльник» та інші. Особливої уваги заслуговує курортна зона Криму, де працювало п'ять об'єднань: Алуштинське, Євпаторійське, Сакське, Феодосійське та Ялтинське, які загалом управляли 92 об'єктами. Досить чисельним за

кількістю об'єктів було і Трускавецьке об'єднання санаторно-курортних закладів профспілок, яке мало у своїй власності 22 об'єкти [14].

Втім матеріальна база професійних спілок для забезпечення оздоровлення трудівників та їх сімей не обмежувалась тільки такими об'єктами, як великі санаторії та бази відпочинку та була представлена й на рівні власності галузевих профспілок та регіональних, обласних профоб'єднань. Наприклад, розгалужена мережа санаторіїв-профілакторіїв станом на 1990 рік налічувала 577 закладів [24, с. 472]. Профспілки продовжували опікуватися й літнім відпочинком дітей, використовуючи відповідну матеріально-технічну базу. Станом на 1990 рік мережа дитячих таборів налічувала 14,9 тисяч закладів, 1,2 тисячі з яких були стаціонарними [6].

Втім на суттєвий економічний потенціал в санаторно-курортних закладах професійних спілок вказує не лише їх значний кількісний склад, але й фінансові показники роботи. Так за 1990 рік було видано 2.63 млн путівок, середня вартість одної склала 129.8 рублів. Їх придбання здебільшого здійснювалось за рахунок бюджету державного соціального страхування, але відчутною була частка участі й самих трудівників: 1.8 млн путівок вони придбали за 30% від вартості, 27.6 тисяч

за 50% та 5.7 тисяч за повну вартість. За цей же рік вартість всіх виданих путівок у дитячі табори склала більше ніж 30 млн рублів, 36.6% з цієї суми склали внески батьків [13].

Навряд чи будь-яка інша громадська організація в Україні мала у своєму розпорядженні таку виняткову кількість майнових об'єктів, які потенційно могли генерувати стабільний прибуток, що робить досвід професійних спілок унікальним. Втім в умовах переходу від планової економіки до ринкової та становлення демократії, наявність цього майна стала серйозним викликом для українських профспілок та їх керівництва, перед яким постало завдання ефективного управління та збереження наявної матеріальної бази.

Одним із завдань для професійних спілок став пошук оптимального для нових реалій формату використання своїх найцінніших активів. Для управління мережею санаторно-курортних та туристичних установ у грудні 1991 року ФНПУ створює підконтрольні акціонерні товариства «Укрпрофоздоровниця» та «Укрпрофтур», яким передали відповідні майнові об'єкти на баланс. В інтерв'ю «Профспілковій газеті» у 1995 році заступник голови ФПУ Ігор Романчук згадував, що це рішення викликало хвилю негативного сприйняття серед частини членів профспілок, які вбачали в такому рішенні ризик втрати майна [2]. Позиція керівництва Федерації була протилежною та полягала в тому, що акціонерна форма господарювання сприяє збереженню майна та є найбільш раціональною.

Вибір акціонерної форми, очевидно, був зумовлений економічними мотивами, оскільки всі акціонерні товариства, підприємства, установи й організації за участі ФПУ мали відраховувати частину прибутку до бюджету профспілки. Щорічно керівництво профспілки під час планування кошторису встановлювало досить помірковані планові показники відрахувань, що забезпечувало їх виконання навіть за умов значного зниження прибутків. Наприклад, у 1997 році до бюджету ФПУ надійшло 1,7 млн грн, що становило лише 4,5% від загального річного прибутку акціонерних товариств та інших підконтрольних організацій в 37 млн грн. У 1999 році було перераховано 1,9 млн грн, що вже складало 10,5% від річного прибутку в 18 млн грн. Збереження більшої частини коштів у межах організацій мало б сприяти їхньому розвитку в довгостроковій перспективі, проте зниження прибутків удвічі за два роки натомість вказує на недостатню ефективність управління як цими фінансами, так і майном загалом. На наявність значних проблем

вказує також зростання кількості збиткових підприємств у цей період – з 91 до 100 [8, с. 166].

Однак втраті профспілкового майна сприяв не лише сам факт збитковості окремих підприємств, а й обраний підхід до вирішення цієї проблеми. Замість залучення додаткових інвестицій та вдосконалення управління, було віддано перевагу реалізації збиткових об'єктів. Уже в грудні 1992 року керівництво ФПУ розпочало цей процес: у відповідь на звернення Ради АТ «Укрпрофздоровниця» було створено комісію для вивчення причин збитковості окремих профспілкових лікувально-оздоровчих закладів та підготовки пропозицій щодо подальшого використання або реалізації основних фондів цих закладів [23]. Додаткову загрозу створило зволікання із затвердженням уніфікованих механізмів, правил та методів контролю: лише у січні 1997 року Конгрес ФПУ затвердив Положення про порядок відчуження (списання, передачі, перерозподілу, обміну, реалізації тощо) основних фондів, що належать на правах власності ФПУ, її членським організаціям та суб'єктам їхньої підприємницької діяльності [15].

Відсутність до 1997 року документально затверджених чітких правил та належного контролю під час неминучого процесу реалізації частини майна всередині профспілкових організацій призвело до зловживань, про деякі з яких стало відомо в результаті внутрішньої перевірки. Так, наприклад, в Херсонській області у вересні-жовтні 1994 року колишній комерційний директор на підставі підроблених документів без відома обласної ради спортивного товариства «Україна» відчужила піонерський табір ім. Ульянова приватній фірмі «Анюта», власником і засновником якої була вона сама. У Полтавській області на базі профспілкового стадіону «Ворскла» був створений однойменний футбольний клуб, президентом та фактичним власником якого був голова газопромислового управління «Полтавагазвидобування». Але керівництво стадіону не звітувало облпрофраді, а відрахувань від прибутку ФПУ та Спортивне товариство «Україна», як власники майна, не отримували [20].

Втім не лише рішення та дії самих професійних спілок вплинули на подальшу долю їх численого майна. Розглянемо й роль держави в цьому питанні, яку не варто применшувати. На нашу думку, в основі протистояння держави та професійних спілок в складний трансформаційний період 90-х років лежить надзвичайно широке коло компетенцій останніх, що було потенційним ризиком для будь-якої політичної влади. Якщо

велика кількість повноважень в радянський період мала декларативний характер, слугувала інтересам партії та перебувала під її пильним контролем, то становлення демократичного суспільства відкрило перед українськими тред-юніонами вікно можливостей для їх практичної реалізації. Так у другому розділі Статуту ФПУ від 1993 року можна налічити 29 компетенцій, наведемо для прикладу лиш декілька: Федерація «висловлює і відстоює узгоджену позицію членських організацій з приводу суспільно-політичних подій», «здійснює вплив на законодавчу владу, зокрема через формування у парламенті профспілкової фракції, для чого проводить роботу щодо висунення кандидатів у депутати, їх підтримки у передвиборній кампанії», «регулярно інформує членів профспілок про свою діяльність через власні друковані видання, засоби масової інформації» [25].

Претензія на участь у виборчому процесі, суспільно-політичному житті, наявність власних ЗМІ в поєднанні з розгалуженою організаційною структурою та потужною матеріальною базою є неабияким загрозливим фактором для владного апарату в нестабільний період, а це лише деякі із задекларованих компетенцій українських профспілок. Тож створення умов для позбавлення професійних спілок їх власності видається цілком можливою тактикою держави для зменшення такої загрози. Промовистим фактом в царині державної політики щодо профспілок є те, що закон про їх права та гарантії діяльності в Україні був прийнятий Верховною Радою лише у 1999 році. Відсутність актуальної законодавчої бази для діяльності професійних спілок впродовж такого довгого періоду зменшувала їх можливості, зокрема й в питанні управління та збереження майна. Але якщо зволікання із прийняттям відповідного закону лише побічно доводить цілеспрямованість політики послаблення профспілок, то спроби відчуження їх майна на користь держави видаються більш переконливим доказом.

Відповідний намір держави можна простежити в постанові Верховної Ради від квітня 1992 року «Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України», якою передбачено передачу в тимчасове управління Фонду державного майна всього майна загальносоюзних громадських організацій до визначення правонаступництва на законодавчому рівні [19]. Характерно, що одночасно керівництву Фонду доручено подати пропозиції щодо використання таких об'єктів у Києві для розміщення посольств і кон-

сульств іноземних держав, що свідчить про формальність «тимчасовості» переходу цього майна у державну власність. У лютому 1994 року Верховна Рада ухвалила ще одну подібну постанову, яка не тільки підтверджувала тимчасову передачу майна загальносоюзних громадських організацій до Фонду держмайна, але й наділяла його правом розпоряджатися цим майном у процесі приватизації [18].

Таким чином держава офіційно поставила під сумнів правонаступництво українських профспілок на майно радянської доби та обрала курс на націоналізацію цього майна з подальшою можливістю його приватизації. Хоча у вищезгаданих документах профспілки прямо не згадуються, у них також немає й чіткого переліку організацій, що підпадають під категорію загальносоюзних. Очевидно, що позбавлення профспілок права власності на все їхнє майно одночасно було б надто радикальним кроком із високим ризиком політичних акцій у відповідь. Натомість закладення юридичної двозначності в законодавчі акти створило підґрунтя для постійного тиску та поступового досягнення владою політичних цілей. Навіть якщо численні спроби Фонду держмайна в судовому порядку відчужити профспілкові майна не завжди мали успіх, постійні витрати обмежених ресурсів на тривалі судові процеси й захист все одно ослаблювали профспілки та спонукали їх до пошуку компромісів. У підсумку, така довготривала стратегія стала ефективним засобом держави для поступового обмеження майнових прав профспілок без прямого конфлікту.

Окремо варто розглянути проблему майна в Криму, специфічність якої полягає не тільки в економічній привабливості курортних об'єктів на території нині окупованого півострова, але й в перетинанні політичних інтересів центральної, місцевої влади та професійних спілок відповідно. Практичним виявом цього стала ситуація навколо Наказу Президента Криму у травні 1994 року, яким профспілкові санаторно-курортні заклади були віднесені до об'єктів власності Автономної республіки. Керівництво ФПУ різко відреагувало на цей крок, засудивши дії кримської влади, тоді як президент України скасував наказ, оскільки він порушував українське законодавство [16]. Однак, варто зауважити, що саме у цей період активно велися спроби передати цінні кримські об'єкти під контроль держави. Враховуючи це, у ситуації більше йшлося про захист державних інтересів, аніж профспілкових. Додатковим чинником стало те, що кримська влада претендувала на всі сана-

торно-курортні об'єкти півострова, включаючи не тільки профспілкові, але й державні заклади. З огляду на напружену політичну ситуацію, центральна влада зрештою погодилася на ці вимоги і у лютому 1996 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення передати у власність Автономної Республіки Крим санаторно-курортні та оздоровчі заклади, що перебували у загальнодержавній власності.

Важливо зазначити, що хоч профспілкові санаторії та пансіонати до переліку переданих об'єктів не потрапили, але окремим пунктом Кабмін України постановив: «Фонду державного майна, Фонду майна Автономної Республіки Крим продовжити роботу з визначення загальнодержавної частки в майні санаторно-курортних та оздоровчих закладів, які розташовані на території Автономної Республіки Крим і перебувають у віданні профспілок і громадських організацій, та у разі потреби внести Кабінетові Міністрів України пропозиції про її передачу у власність Автономної Республіки Крим» [22]. Тобто Кабмін визнав готовність сприяти відчуженню профспілкового майна на користь Автономної республіки, що можна розцінювати як спробу досягнення своїх політичних цілей: по-перше, позбавлення права на володіння дуже цінними активами значно ослаблювало профспілки, а по-друге, забезпечувало лояльність місцевої влади в політично нестабільному регіоні.

Вищезгадані дії та рішення призвели до цілком закономірних, хоч і невтішних для профспілок наслідків. Тенденція до значної втрати ними власності прослідковується зокрема на прикладі санаторно-курортних закладів, які були одними з найцінніших активів та були в управлінні акціонерного товариства. Лише в період з 1992 по 1996 рік ліквідовано, репрофільовано, передано чи реалізовано 28 профспілкових санаторно-курортних закладів і 44 об'єкти туристично-екскурсійного призначення. Загальний ліжковий фонд в результаті зменшився на 27,2% [28, с. 56]. Якщо ж розглядати перші десять років існування саме АТ «Укрпрофоздоровниця», то з її складу з різних причин, в тому числі й не залежних від правління, вивели 11 санаторно-курортних закладів, що призвело до зменшення вартості всього майна акціонерного товариства на 74,8 млн рублів (в цінах 1992 р.) і зменшення на 6236 числа ліжкомісць. Географічний розподіл втрачених закладів такий: вісім у Криму та по одному в Одесі, Трускавці та Моршині. Якщо ж розглядати не тільки санаторно-курортні заклади, а все нерухоме майно

акціонерного товариства, то за цей період воно реалізувало 104 об'єкти та майнові комплекси, а 27 передало в комунальну власність [4].

Почала зменшуватись в перші роки незалежності України й мережа санаторіїв-профілакторіїв, які перебували в управлінні галузевих професійних спілок. Їх кількість знизилась на 32,2%: з 577 наявних у 1990 році до 377 вже у 2000. Кількість ліжок внаслідок цього скоротилась з 55 тисяч до 31 тисячі, відповідно на 43,6 % [24, с.472]. Не кращим чином складалась ситуація й з оздоровленням дітей працівників в літніх таборах. У зверненні президії ФПУ до Президента України від 29 листопада 1996 року згадується, що за останні три роки їх мережа дитячих оздоровчих закладів скоротилась більше ніж як на 1,5 тисячі [17].

Хоча дослідження кожного окремого випадку втрати профспілками свого майна є складним завданням через обмеженість джерельної бази, навіть загальний аналіз статистичних даних демонструє критичність ситуації, що склалась в 90-ті роки минулого століття. Такі масштабні втрати спричинили не лише економічне ослаблення профспілкових організацій, але й стали фактором зневіри частини спілчан. Стрімкий занепад матеріальної бази змусив їх поставити під сумнів не лише здатність українських профспілок реалізувати нові функції та стати рушійною силою громадянського суспільства, але й навіть забезпечити стабільну роботу вже наявної системи. Таким чином, втрата власності стала ключовим чинником, що зумовив послаблення політичної ваги профспілок та окреслив траєкторію їхнього занепаду на наступні роки.

Висновки. Отже, розглянувши проблему профспілкового майна в умовах політичних трансформацій 1990-2000 років в Україні можна виокремити деякі висновки. По-перше, на початку трансформаційного періоду українські профспілки мали у власності велику кількість різнопрофільного майна, набутого ними в радянський період. Найбільші та найцінніші активи належали до загальнопрофспілкового рівня власності, бенефіціаром якої була ФПУ, але чимала кількість майна перебувала й на рівні власності галузевих профспілок та регіональних профоб'єднань. Окремо варто відзначити санаторно-курортні заклади профспілок, які до 1990 року щорічно реалізовували мільйони путівок, що зумовило їх значний економічний потенціал.

По-друге, ФПУ спробувала реформувати систему управління своєю власністю, створивши підконтрольні акціонерні товариства, такі як

«Укрпрофздоровниця» та «Укрпрофтур». Вибір акціонерної форми діяльності профспілкових організацій був економічно вмотивованим і мав поповнювати бюджет ФПУ шляхом відрахувань від прибутків підприємств. Проте, встановлені помірковані планові показники, з одного боку, сприяли стабільному виконанню відрахувань, але з іншого – не стимулювали ефективне управління, що зрештою призвело до зниження прибутковості та зростання кількості збиткових підприємств. Дефіцит належних правил контролю та внутрішнього нагляду, а також орієнтація на продаж збиткових активів, замість їх розвитку, лише поглиблювали цю проблему, створюючи сприятливі умови для зловживань і втрат профспілкового майна. У підсумку, це свідчить про низьку ефективність менеджменту, що певною мірою підривало економічну стабільність та цілісність профспілкових активів.

По-третє, державна політика щодо профспілкового майна у 90-х роках була спрямована на обмеження впливу професійних спілок через поступове відчуження їх активів. З огляду на широкий спектр компетенцій профспілок, держава сприймала їх як потенційну загрозу своїй політичній владі, а економічне послаблення як спосіб нейтралізувати її. Зволікання з прийняттям закону про права профспілок та формування юридичної двознач-

ності у питаннях майнових прав стало способом тиску, інструментом якого стали численні судові позови Фонду держмайна. Частиною відповідної державної політики стала й задокументована готовність уряду сприяти керівництву Автономної республіки Крим у відчуженні надзвичайно цінних санаторно-курортних профспілкових об'єктів на території півострова. Усе це дозволило державі сприяти втраті майна профспілками та створити передумови для послаблення їхньої економічної і суспільної ролі.

По-четверте, сукупність помилкових чи невчасних рішень, а також активного використання майнового питання як інструмента в політичному протистоянні влади та професійних спілок призвели до втрати значної частини майна профспілками в перші роки української Незалежності. Суттєві втрати як великих об'єктів, таких як санаторії в Криму, так і менших по всій території країни, не сприяли утвердженню економічної незалежності професійних спілок, необхідної для їх життєздатності в демократичному суспільстві та ефективної реалізації захисної функції. Таким чином вони обумовили політичну слабкість українських професійних спілок, втім визначення механізму цієї метаморфози потребує додаткового дослідження.

Список літератури:

1. Бондарчук Я. О. Документи профспілок як джерело з історії профспілкового руху в незалежній Україні: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ, 2009. 276 арк.
2. Все про загальнопрофспілкове майно. *Профспілкова газета*. 1995. 15 березня. №11 (231). С. 2.
3. Добровольська Г. О. Професійні спілки України (1997–2002 рр.): дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2008. 476 арк.
4. Додаток до постанови Президії Ради ФПУ від 13.02.02 № П-41-6. Довідкові матеріали до питання: Про стан управління власністю профспілок / Федерація професійних спілок України. Київ, 2002. С. 79–84.
5. Докашенко В. Профспілки та організація санаторно-курортного лікування в СРСР (середина 50-х – середина 60-х рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2017. Вип. 1. Ч. 1. С. 130–140.
6. Доповідна записка про організацію відпочинку і оздоровлення дітей влітку 1993 р. Федерація професійних спілок України: документи і матеріали (1992–1997) / ред. О. М. Стоян. Київ, 1997. Т. 2. С. 15–17.
7. Женгал К. В. Діяльність профспілок Одеської області в умовах незалежності України (1991–2002 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Одеса, 2012. 222 арк.
8. Інформація про роботу акціонерних товариств, підприємств, установ, організацій, заснованих за участю ФПУ у 1997–2001 рр. Довідкові матеріали до питання: Про стан управління власністю профспілок / Федерація професійних спілок України. Київ, 2002. С. 166.
9. Колот А. М. Соціально-трудова відносина: теорія і практика регулювання: Монографія. Київ, 2003. 230 с.
10. Корнієвський О. Професійні спілки в умовах соціальних трансформацій. *Політичний менеджмент*. 2008. №. 6. С. 105–113.
11. Ляшенко Т. Професійні спілки України як політичний інститут. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України*. 2016. № 5-6. С. 88–99.
12. О передаче профсоюзам санаториев и домов отдыха. Постанова Ради Міністрів СРСР від 10.03.60. Перелік правовстановлювальних документів на об'єкти нерухомого майна, що підлягають державній рес-

страції / Закрите акціонерне товариство лікувально-оздоровчих закладів профспілок України «Укрпрофоздоровниця». Київ, 1999. С. 3–4.

13. Отчет об использовании средств на содержание пионерских и других оздоровительных лагерей за 1990 год. ЦДАВО України. Ф. 2605. Оп. 9. Т. 3. Спр. 1913. 57 арк.

14. Перечень территориальных санаторно-курортных учреждений профсоюзов, санаториев, домов отдыха, пансионатов, лечебных и подсобно-вспомогательных объектов, передаваемых АО «Укрпрофоздоровниця» по состоянию на 01.01.92. Перелік правовстановлювальних документів на об'єкти нерухомого майна, що підлягають державній реєстрації / Закрите акціонерне товариство лікувально-оздоровчих закладів профспілок України «Укрпрофоздоровниця». Київ, 1999. С. 52–67.

15. Положення про порядок відчуження (списання, передачі, перерозподілу, обміну, реалізації тощо) основних фондів (засобів), які належать на праві власності ФП України, її членським організаціям та суб'єктам їхньої підприємницької діяльності. Збірник нормативних документів ФП України і типових форм обліку з майнових і підприємницьких питань / Федерація профспілок України. Київ, 1997. С. 19–31.

16. Президенту Республики Крым, Верховному совету Крыма. Заявление ФПУ. *Профспілкова газета*. 1994. 17 серпня. № 32(201). С. 1.

17. Президенту України Кучмі Л.Д. Федерація професійних спілок України: документи і матеріали (1992–1997) / ред. О. М. Стоян. Київ, 1997. Т. 2. С. 61–62.

18. Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР : Постанова Верховної Ради України від 04 лютого 1994 р. № 3943-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3943-12#Text> (дата звернення: 15.10.24)

19. Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України : Постанова Верховної Ради України від 10 квітня 1992 р. № 2268-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-12#Text> (дата звернення: 15.10.24)

20. Про перевірку виконання постанови Ради ФПУ від 24.03.99 № Р-3-8 «Про затвердження Переліку спортивних закладів ФПУ, які не підлягають перепрофілюванню та реалізації. Довідкові матеріали до питання: Про стан управління власністю профспілок / Федерація професійних спілок України. Київ, 2002. С. 95–98.

21. Про передачу профспілкам санаторіїв і будинків відпочинку Міністерства охорони здоров'я УРСР. Постанова Ради Міністрів УРСР від 23.04.60. Перелік правовстановлювальних документів на об'єкти нерухомого майна, що підлягають державній реєстрації / Закрите акціонерне товариство лікувально-оздоровчих закладів профспілок України «Укрпрофоздоровниця». Київ, 1999. С. 7–9.

22. Про передачу у власність Автономної Республіки Крим майна санаторно-курортних та оздоровчих закладів, що перебуває у загальнодержавній власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 1996 р. № 157 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-96-p#Text> (дата звернення 25.09.24)

23. Про реалізацію основних фондів лікувально-оздоровчих закладів профспілок України. Федерація професійних спілок України: документи і матеріали (1992–1997) / ред. О. М. Стоян. Київ, 1997. Т. 2. С. 73.

24. Статистичний щорічник України за 2000 рік / М-во статистики України. Київ, 2001. 598 с.

25. Статут Федерації професійних спілок України. *Профспілкова газета*. 1993. 6 березня. № 9 (137). С. 4–6.

26. Стоян Г. О. Професійні спілки України (1992–1997 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 1998. 157 арк.

27. Тупиця, О. Правові засади політичного статусу профспілок в сучасній Україні. *Право України*. 2008. № 7 (2008). С. 35–39.

28. Федерація професійних спілок України (від з'їзду до з'їзду) / голов. ред. В. Л. Фат'ко. Київ, 1997. Ч. 1. 64 с.

Sitnikov A.Yu. TRADE UNION PROPERTY IN THE CONTEXT OF POLITICAL TRANSFORMATIONS: ISSUES OF PRESERVATION AND MANAGEMENT (1990–2000)

The article addresses the issues of the preservation and management of Ukrainian trade union property during the political transformations of the 1990s and 2000s. The author examines the circumstances under which trade unions, once the largest social organization, gradually lost their extensive property assets, which had ensured their stable existence throughout the Soviet era and could have provided a material foundation for their activities in the new realities. However, during these transformational changes, the effectiveness of property management and preservation depended not only on the actions of union leadership but also on the state. It is suggested that attempts to nationalize union property and the deliberate delay in adopting an updated legislative framework for trade unions were part of a state policy aimed at limiting the unions' broad powers

and influence, which were seen as potentially threatening to political authority. Special attention is given to the highly valuable trade union-owned health resorts and tourist facilities in Crimea, whose alienation was driven by the political and economic interests of both the central government and local autonomous authorities. Internal transformations and changes in the unions' management structure also did not contribute to the proper preservation of their assets, and some decisions regarding the sale of unprofitable properties were premature and unjustified. The author suggests that this was due to the lack of a clear legal framework and control mechanisms, making effective asset management impossible. Based on available statistics, the study argues that the early years of Ukraine's independence marked the beginning of a large-scale process of trade union property loss, the economic and political consequences of which laid the foundation for the further weakening and stagnation of the trade union movement in the country.

Key words: *trade unions, property, health resorts, political power, Federation of Trade Unions of Ukraine.*